

В спеціалізовану вчену раду Д 26.056.02

*у Київському національному
університеті будівництва і архітектури*

03680, м. Київ,

Повітрофлотський проспект, 31

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Орленка Миколи Івановича

**«Проблеми та методи реставрації пам'яток архітектури України
(ХІ – поч. ХХ ст.)»,**

поданої на здобуття наукового ступеня доктора архітектури
за спеціальністю 18.00. 01- Теорія архітектури, реставрація пам'яток
архітектури.

На розгляд були представлені автореферат на 45 сторінках, том дисертації на 469 сторінках, що містить додатки, таблиці та ілюстрації (обсягом 125 сторінок). Загальний аналіз дисертації Орленка Миколи Івановича «Проблеми та методи реставрації пам'яток архітектури України (ХІ – поч. ХХ ст.)» та автореферату надає підстави сформулювати висновки щодо актуальності, ступеня обґрунтованості основних наукових положень, висновків, рекомендацій, достовірності, наукової новизни, практичного значення, а також загальної оцінки роботи.

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена низкою чинників, серед яких: незадовільний рівень реалізації державних зобов'язань, гарантованих Конституцією України, нормативними і законодавчими актами, а також на рівні прийняти на себе Україною міжнародних зобов'язань щодо збереження культурної спадщини України з тенденцією до повного згортання державної діяльності цього напрямку діяльності. Інертна реакція державних структур (або її відсутність) на руйнацію і знищення об'єктів культурної спадщини внаслідок об'єктивних

причин і неконтрольованої господарської діяльності. При цьому потрібно зважати, що культурна спадщина України – фактор історичної самоідентифікації нації, свідок тисячолітньої культурної традиції українського народу.

Окрім того, здійснення з ідентифікації і збереження спадщини на власній території гарантовано урядом держави України, оскільки підписані на міжнародному рівні і ратифіковані міжнародні конвенції передбачають активну підтримку прогресивних світових міжнародних ініціатив зі збереження пам'яток історії та культури (зокрема міжнародна Конвенція про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини).

Вітчизняними науковцями наголошується на проблемах відсутності юридичного супроводу і державних гарантій здійснення доброякісної експлуатації та кваліфікованої реставрації; елементарного поточного ремонту об'єктів культурної спадщини усіх категорій, зокрема включених, або номінованих до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Окреслені проблеми досліджуються автором і на підставі власного багаторічного досвіду і наукових напрацювань пропонуються шляхи і алгоритми їх розв'язання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження дисертаційної роботи базується на чинних законодавчих та нормативно-правових актах у галузі архітектурно-містобудівної діяльності, зокрема: Закон України «Про охорону культурної спадщини» (2000); Загальнодержавна програма збереження і використання об'єктів культурної спадщини на 2004-2010 роки; постанова Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Списку історичних населених місць України» (2001) та «Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць» (2002). Дослідження пов'язане з постановами і положеннями міжнародних угод, ратифікованих Україною і хартій, зокрема: «Про автентичність та

реконструкцію історичних об'єктів у контексті збереження культурної спадщини»(Рига, 2000); хартіями ICOMOS – з підготовки спеціалістів у галузі охорони та реставрації об'єктів культурної спадщини (Коломбо, 1993), з охорони традиційної архітектурної спадщини (Стокгольм, 1998), з охорони і реставрації архітектурно-містобудівної спадщини, (Краків, 2000), Нарським документ про автентичність (Нара, 1994) тощо.

Наукова новизна досліджень та одержаних результатів. Знайомство з текстом дисертаційного дослідження, викладених в ній положеннях, висновках й рекомендаціях засвідчує наявність наукової новизни, яка стосується, перш за все, розроблених і впроваджених автором технологій і методологій проведення реставраційних робіт, аналізу, узагальнення та систематизації науково-теоретичних положень і практичної діяльності з реставрації пам'яток архітектури України (XI – поч. XX ст.).

Слід зазначити, що вперше організацію реставраційної діяльності представлено у вигляді логічно обґрунтованої цілісної системи правового, інформаційно-аналітичного, науково-технічного, інженерно-технологічного, матеріально-фінансового забезпечення.

Важливим методологічним підґрунтям для реорганізації та відродження реставрації пам'яток архітектури в Україні є розроблені у дисертаційному дослідженні структурно-компонентні моделі матеріальної субстанції об'єктів архітектурної спадщини, у поєднанні з класифікацією і загальними характеристиками елементів архітектурно-конструктивних систем споруд-пам'яток архітектури в Україні XI- поч. XX століть.

Важлива складова дослідження - узагальнений комплексний аналіз стану і проблем законодавчого і нормативно-методичного забезпечення пам'яткоохоронної діяльності і реставрації, як самостійної галузі технічної діяльності в Україні, стану наукових реставраційних досліджень, процесу становлення, актуальних проблем та перспектив розвитку української школи реставрації.

Обґрунтування автором дослідження організаційних засад, матеріально-технічного і кадрового забезпечення пам'яткоохоронної діяльності в Україні базуються на парадигмах практичної реалізації технологій і методів проведення реставраційних робіт (у тому числі авторських розробок і нововведених технологій), на видатних об'єктах архітектури, що належать до різних хронологічних періодів і категорій цінності культурної спадщини України, що здійснювались автором дослідження, або під його безпосереднім керівництвом.

Автором дисертаційного дослідження запропоновано створення моніторингової системи аварійних, критичних і небезпечних для подальшого існування об'єктів станів. В тому числі із врахування емергентності субстрату будівельних матеріалів несучих конструктивних елементів об'єктів культурної спадщини.

Розроблено та викладено методику дослідження причин виникнення небезпечних станів і їх прогнозовані наслідки. Розроблено комплексні засоби їх ліквідації, апробованими за участю і під керівництвом автора, в реальних умовах проведення реставраційно-відновлювальних робіт на конкретних об'єктах в Україні і за її межами.

Практичне значення одержаних результатів дослідження.

Структурно-компонентні моделі матеріальної субстанції об'єктів культурної спадщини, вперше представлені Орленком М.І. у дисертаційному дослідженні, потенційно придатні до впровадження застосування у практичну діяльність з організації виконання реставраційних робіт, а саме для: визначення черговості етапів і послідовності обстежень, виконання проектно-кошторисної документації, невідкладних, або комплексних робіт з капітального ремонту, реставрації, визначення ступеня їх складності.

Моделі можуть використовуватись підґрунтям при розробці базової сітки сучасних систем розцінок виконання робіт і розрахунків кошторисної вартості визначених проектних і реставраційно-відновлювальних робіт.

Практичне значення результатів дослідження полягає у набутті можливостей наступного використання розроблених автором наукових методик у процесах реставрації об'єктів різної категорії цінності і різноманітних типологічних груп, а таких окремих тих складових об'єктів культурної спадщини, які складають предмет охорони.

Запропонована автором система моніторингу стану пам'яток архітектури спрямована на покращення системи експлуатації і використання об'єктів культурної спадщини і забезпеченню створення інформаційного ресурсу для перспективних розробок комплексних програм реставраційних заходів на різних рівнях державного адміністративного управління.

Зокрема, окремі напрями запропонованої в дисертації інформаційно-моніторингової системи накопичення і узагальнення інформації включно з контролем поточного технічного стану споруд можуть використовуватися на всіх щаблях державного управління від місцевих громад (для органів місцевого самоврядування) до державних адміністрацій і керівного органу охорони культурної спадщини.

Ступінь обґрунтованості та достовірності положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Основні положення і результати дослідження, що виносяться на захист, отримані автором особисто.

Автор представленого дисертаційного дослідження розробив і впровадив технічні заходи і методики проведення ремонтно-реставраційних робіт, стандарти по управлінню системою якості ремонтно-реставраційних робіт, впроваджена в діяльність система менеджменту якості, засвідчена отриманим міжнародним стандартом ISO 9004:2001.

Автором створена система, розроблені та затверджені програми підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів реставраторів на виробництві.

За участю автора розроблені, опубліковані і впроваджені методичні посібники проведення реставраційних робіт: «Консервація і реставрація

пам'яток архітектури», «Інженерна підготовка виробництва», «Допуски для виконання ремонтно-реставраційних та будівельних робіт», «Технологія проведення позолотних робіт на пам'ятниках архітектури, історії та культури».

Дисертант розробляв і втілював проекти організації процесу реставрації і відновлення ряду видатних об'єктів культурної спадщини України, зокрема: Успенського собору в Каневі; Національної філармонії України; Одеського оперного театру; «Будинку з химерами» Владислава Городецького; Михайлівського Золотоверхого собору; Успенського собору Києво-Печерської Лаври; Свято-Володимирського собору в Херсонесі тощо.

Результати наукових досліджень були опубліковані Орленком М.І. у 45 статтях (з них 24 в фахових збірниках, затверджених ДАК України, 7 в наукових періодичних виданнях інших держав (Австрія, Польща, Росія), які включені до наукометричних баз.

За матеріалами дисертації видано 3 монографії.

У вступі розкрито і обґрунтовано актуальність теми, здійснено стислий аналіз сучасного стану охорони і збереження культурної спадщини у державі, стисло розкрито стан дослідження проблем реставрації, визначено мету, задачі, методи дослідження, наукову новизну дисертації та її практичне значення, результати впровадження, представлено інформацію про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі «Проблеми збереження та охорони культурної спадщини і досвід проведення реставраційних робіт» автор формулює і розкриває сутність проблем управління культурною спадщиною, що впливають зі стану законодавчої бази, державного обліку, збереження і охорони нерухомої культурної спадщини. Наводиться стислий аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, міжнародних документів, постанов, угод тощо, ратифікованих Україною, які створюють рамкові межі і систему внутрішньодержавних і міжнародних зобов'язань України і використовувались як науково-методологічна база власного

дослідження.

Особливу цікавість становить авторське дослідження, присвячене становленню української реставраційної школи (стор. 84-98).

У другому розділі **«Основи методології дослідження пам'яток архітектури-об'єктів реставрації»** сформульовано методичні підходи до побудови дослідження, представлена загальна методика дослідження, збереження, науково-технічного супроводу і комплексних наукових досліджень і виконання невідкладних консерваційних, протиаварійних, реставраційних, реставраційно-відновлювальних, консерваційних та інших робіт на об'єктах культурної спадщини усіх категорій цінності і, зокрема, методи реставрації пам'яток архітектури України (XI- поч. XX ст.), на засадах системного підходу (стор.116).

Методи реставрації об'єктів архітектури спрямовані на виконання наукових та технічних задач збереження об'єктів культурної спадщини, зокрема, пам'яток архітектури і, у багатьох випадках, забезпечення їх безпечної експлуатації.

Виконання окреслених задач, з врахуванням міжнародних настанов і традицій національної школи реставрації, вимагає наукового обґрунтування відтворення історичної достовірності первісного (автентичного) стану конкретної матеріальної субстанції об'єкта охорони і збереження, як в цілому, так і у фрагментах і складових частинах. Обґрунтуванням складу і змісту реставраційних робіт (особливо в разі часткового чи повного зруйнування об'єкта, або численних перебудов і втрати автентичності) виступають архівні іконографічні та письмові джерела.

Разом з тим будь-які реставраційні роботи не мають сенсу, якщо споруда знаходиться у стані загрози існування або експлуатації. Природне старіння фізичних субстанцій пам'яток потребує ретельного дослідження окремих елементів, особливо несучих конструктивних елементів.

Автором зазначається, що забезпечення стійкості і несучої здатності конструктивних елементів пам'яток архітектури – належить до

першочергових задач. У дослідженні наводиться класифікація компонентів архітектурно-конструктивної систем, які, в свою чергу, поділяються на певні рівні (стор.121).

Відрізняється професійним викладом аналіз і характеристики конструктивних елементів і будівельних матеріалів (стор. 125-126, 127-128)

Розроблена автором система дозволяє створити диференційовані підходи до розроблення методології проведення реставраційних робіт відповідно до конкретних елементів кожного структурно-конструктивної рівня.

Надаються пропозиції щодо визначення і виокремлення поняття «предмет охорони» (стор. 131, 134). Приводяться розроблені автором Структурно-компонентні моделі матеріальної субстанції об'єктів культурної спадщини структури споруд, інтер'єрів, ієрархія рівнів складових елементів (ст. 132)

У третьому розділі «Методи реставрації елементів архітектурно-конструктивних систем, інтер'єрів і об'єктів монументально-декоративного мистецтва» надаються характеристики ступенів руйнації об'єктів культурної спадщини (рис.32, стор.144), приводиться авторська версія проведення процедури технічного обстеження пам'яток архітектури. Аналізуються причини, різновиди і характер аварійного стану основ і фундаментів, стін, перекриття, у тому числі склепінь та способи усунення дефектів: підсилення фундаментів, реставрація, протезування відтворення компонентів та поверхонь стін, конструктивів перекриття тощо.

Запропоновано методики відтворення елементів, що за авторською версією, складають перший ієрархічний рівень інтер'єрів: стеля, стіна, підлога з відповідними компонентами конструктивного, планувального, декоративного характеру.

Окрім того, автор окремо зупиняється на методиках відтворення інтер'єрів різних хронологічних періодів, XI-XIV; XVII-XVIII; XIX та початку XX століть (210-223 ст.).

В останньому параграфі третього розділу автором висловлена думка щодо доцільності створення експертних систем (ЕС), які мають задовольняти потребу у інформаційно-методичному забезпеченні реставраційної діяльності.

У четвертому розділі «Досвід реставрації пам'яток архітектури в Україні» експериментально підтверджено на видатних об'єктах України доцільність і ефективність сучасних реставраційних методик для ліквідації проблем аварійного стану пам'яток.

На початку даного розділу автор повертається до визначення критеріїв, яким повинні відповідати об'єкти реставрації. Прогресивною в даному випадку являється думка, що об'єктом реставрації не обов'язково являється пам'ятка архітектури, щоправда, не до кінця зрозуміло чи повинні об'єкти відповідати усім критеріям одночасно, чи достатньо відповідності одному з них.

Крім того, автором наводяться конкретні приклади застосування методів і технологічних прийомів при проведенні реставраційних, консерваційних та ремонтних робіт з конкретизацією причин виникнення аварійно-небезпечних станів об'єктів. Докладно розкриваються методи та технології проведення робіт на таких пам'ятках архітектури: споруда Національної філармонії України – колишнього будинку Купецького зібрання, архітектора В.М. Ніколаєва (1882); споруди Одеського оперного театру, архітекторів Г.Гельмера і Ф.Фельнера (1884-1887); Будинку прийомів президента України, т.з. «Будинку з химерами» архітектора Владислава Городецького (1901-1902), з врахування особливих властивостей споруд та сучасних умов їх експлуатації.

У п'ятому розділі «Досвід реставрації пам'яток архітектури в Україні» розкриває проблеми відтворення частково, або повністю втрачених об'єктів культурної спадщини України на прикладах відновлення 5 унікальних об'єктів культурної спадщини України: Михайлівського Золотоверхого монастиря - одного з найбільших монастирів Києва періоду

середньовіччя (1108-1113, знесеного у 1934–1936 рр.), відновленого за указом президента України Леоніда Кучми від 9 грудня 1995 року; Успенського собору Києво-Печерської Лаври (1073-1078, зруйновано 3 листопада 1941 року); Свято-Володимирський собору в Херсонесі (1861 – зруйнованого під час Другої світової війни).

Відтворення цих унікальних для історії українського народу пам'яток стало можливим завдяки високому професійному рівню і досвіду проведення реставраційних робіт (від посилення несучих конструкцій до відновлення атрибутики й оздоблення інтер'єрів) завдяки арсеналу оригінальних методик, який на той час вже був набутий вітчизняною реставраційною школою.

У шостому розділі «Перспективи розвитку реставраційної галузі в Україні» запропоновано створення реформованої системи комплексного збереження національної культурної спадщини, зокрема пам'яток архітектури і містобудування, шляхом систематичного контролю за їх технічним станом, формування комплексних державних і регіональних програм реставрації пам'яток архітектури, програми першочергові робіт, забезпечення здійснення супроводу виконання державних програм.

Автором розроблено галузевий прогноз розвитку охорони і реставрації пам'яток архітектури і містобудування. У якості підґрунтя використано аналіз виконання програми «Заходи по перспективному розвитку мереж реставраційних організацій на 1987-1990 рр. і до 2000 р.» і обсяги виконання науково-проектних і підрядних реставраційних робіт за останні десятиріччя в Україні.

З врахуванням Державного електронного реєстру нерухомих пам'яток національного та місцевого значення України станом на 04. 12. 1912 р. (нараховують орієнтовно 8000 об'єктів), при обрахованій середній вартості реставраційно-відновлювальних робіт одного об'єкту – 75,3 тис. доларів, автор наводить прогнозовану орієнтовну загальну вартість проведення комплексного покращення загального стану пам'яток архітектури, яка у сукупності за цими укрупненими показниками визначення вартості складає

біля 0,5 млрд. доларів США.

Дискусійні положення та зауваження щодо дисертаційного дослідження. В цілому позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Орленка М.І., варто висловити певні зауваження:

1. Представлена на розгляд робота складає 18,5 авторських аркушів, що перевищує максимально рекомендований (обсяг основного тексту дисертації визначений пунктами 10, 11 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567: « Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук повинна мати обсяг основного тексту 11-13, а для суспільних і гуманітарних наук - 15-17 авторських аркушів»).
2. Поняття загального змісту: методологія, класифікація, пам'ятка (ст. 109, 120, 121) не потребують додаткових пояснень, якщо це не авторське тлумачення.
3. Мають місце редакційні і технічні огріхи. Так на сторінці 119, елементи які погіршують якість зорового сприйняття пам'ятки визначаються, як «домінуючі», замість визначення «дисонуючі», що витікає зі змісту речення.
4. Словник реставраційних термінів, як правило розміщується у додатках, у нашому випадку він знаходиться перед вступом.
5. У підрозділі 1.4 на рис. 1.2.2 (ст. 95) представлена структура корпорації «Укрреставрація», яка повторюється рис. 1.4 (ст.103). При цьому в обох випадках на рисунках і у тексті відсутні експлікації до числових позначень малюнку. Через низьку здатність розширення зображення не читаються текстові пояснення на рис. 6.1, 6.2 (ст. 364, 365).
6. Представляється, що дослідження збагатилося би у випадку кореляції з положеннями галузевих ДБН В.3.2-1-2004: «Реставраційні, консерваційні та ремонтні роботи на пам'ятках культурної спадщини»; ДБН А.2.2 -14-2016: «Склад та зміст науково-проектної документації на пам'ятки

архітектури та містобудування», які не згадуються у текстах анотації і дисертації.

7. Ряд теоретичних положень, згаданих у роботі, висвітлено не у повній мірі, так на ст. 123 згадується. Що «найбільш придатна класифікація розроблена НДІТІАМ у 1995 році», але у чому полягає її перевага, чи принцип – не пояснюється. Або, на сторінці 124 автор виводить нове теоретичне положення щодо рівнів систем і підсистем структурно-компонентних моделей, але не конкретизує задекларованих у тексті пояснення цих елементів структурної моделі.
8. Дуже цікавою представляється професійна думка автор дослідження щодо питання визначення вартості науково-проектних робіт по нерухомих пам'ятках історії та культури, яке протягом останніх 27 років вирішується за допомогою «Тимчасового збірника цін на науково-проектні роботи по нерухомих пам'ятках історії та культури Української РСР (ТЗЦНПР-91)», затверджений наказом № 75 Держбуду від 24.06.1991 року з розцінками у радянських карбованцях, а також економічні показники по галузі, які наводяться на ст. 440-448 за останні 10 років (завершуються 2009р.).

Разом з тим, зазначені зауваження і рекомендації не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. В цілому слід зазначити, що робота має високу наукову значимість, відображає унікальний практичний і теоретичний внесок автора у розвиток наукового і виробничого підґрунтя реставрації в Україні, являє собою значний вклад в розвиток вітчизняної теорії архітектури і реставрації пам'яток архітектури.

Загальна оцінка дисертаційної роботи. Докторська дисертація Орленка є важливою науково-дослідною роботою, а отримані в ній результати вирішують задачу окреслену завданням дослідження, що розв'язують важливу для розвитку вітчизняної теорії архітектури і реставрації пам'яток наукову проблему формування методологічних основ реставрації пам'яток архітектури України (XI- поч. XX ст.). Висновки і положення дисертаційного дослідження в достатній мірі обґрунтовані і

аргументовані. Результати наукового пошуку дисертанта пройшли високу апробацію і мають велике практичне значення.

Дисертаційне дослідження Орленка Миколи Івановича «Проблеми та методи реставрації пам'яток архітектури України (XI- поч. XX ст.)» відповідає вимогам, що висуваються до докторських дисертацій згідно «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор, Орленко Микола Іванович, заслуговує присудження наукового ступеня доктора архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури.

Доктор архітектури, доцент,
доцент кафедри архітектури
факультету архітектури, будівництва та
декоративно-прикладного мистецтва
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

І.В. Коротун

